

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM VÝVOJE TRESTNÍHO PRÁVA V ZEMÍCH STŘEDNÍ A JIHOVÝCHODNÍ EVROPY V LETECH 1944—1960

Pavel Mates

V období od roku 1944 do počátku 60. let prošly země střední a jihovýchodní Evropy vývojem, během něhož se v každé z nich, v souvislosti s konkrétními subjektivními a objektivními podmínkami, uskutečnila národní a demokratická revoluce, vznikly státy diktatury proletariátu a byly vybudovány sociálně politické a hospodářské základy socialismu.

V každé fázi tohoto procesu docházelo vždy k příslušným změnám ve sféře institucionálně mocenské a ekonomické. Vznikl nový, lidový státní aparát, bylo provedeno vyvlastnění výrobních prostředků v průmyslu a v návaznosti na to socialistická industrializace, v zemědělství proběhly demokratické pozemkové reformy, které vytvořily předpoklady pro združstevnění, atd.

Současně s těmito procesy probíhaly analogické přeměny i v oblasti práva, které dané sociálně ekonomické posuny nejen odráželo, ale zároveň je i zajišťovalo. Tento proces nebyl ovšem nijak jednoduchý a přímočarý.

Právo je závislé na dosaženém stupni vývoje v ekonomické základně a politice a nikoli naopak. Proto se vždy v jistém smyslu za těmito opoždí. Kromě toho, jak ukázaly zkušenosti většiny socialistických zemí, mohly být po přechodnou dobu využity v zájmu nové moci i právní normy předchozího řádu, třebaže ne samozřejmě všechny a rovněž jejich výklad musel odpovídat novým potřebám. Konečně je třeba připomenout, že potřeba změny byla různá v různých právních odvětvích: větší a rychlejší přeměny bylo vždy třeba učinit u předpisů, které se týkaly základních otázek, chránily základy nové státní moci, zatímco v ostatních mohly být relativně dlouhou dobu využívány i staré normy.¹⁾

¹⁾ Podrobnosti k těmto otázkám srovnej zejména: Š. Luby: „Revolučný boj Komunistickej strany Československa a vznik ľudovodemokratického právneho poriadku“, Právny obzor, 5/1971; L. Bianchi, J. Bakíča: „Československé ľudovodemokratické právo v rokoch 1944—1948“, Právnohistorické studie 19, Praha 1975; J. Mečíl: „Vznik ľudové demokratického práva v Československu z hľadiska marxisticko-lenínskej teórie historického typu práva“, in: Vznik a vývoj socialistického práva, Univerzita Karlova, Praha 1976.

1. Právní kontinuita a diskontinuita

Uvedená charakteristika platila v plném rozsahu i pro právo trestní, kde docházelo velmi záhy k vydávání norem zaměřených na ochranu politických a ekonomických základů nového zřízení, ale zároveň lidová moc využívala i některé předpisy svržených tříd, jež byly naplňovány novým třídním obsahem.²⁾

Bylo již naznačeno, že v uvedených státech byla v převažující většině zvolena varianta právní kontinuity. V Československu se tak stalo výslovně dekretem prezidenta republiky č. 11/44 Úř. věst. z 23. 8. 1944 O obnovení právního pořádku a nařízení SNR č. 1/44 Zb. n. SNR z 21. 9. 1944. Výjimkou se naopak stala úprava Jugoslávie a od roku 1951 také Bulharska. V Jugoslávii vydal AVNOJ 3. 2. 1945 zákon o neplatnosti právních předpisů vydaných před 6. dubnem 1941 a za nepřátelské okupace.³⁾ Podle něho byly prohlášeny za neplatné nejen všechny předpisy vydané za okupace orgány okupantských států a jejich pomahačů, ale i veškeré normy platné k 6. 4. 1941 (totéž pravidlo bylo vztaženo i na judikaturu soudů). Na druhou stranu mohlo však prezídium Skupštiny výjimečně stanovit, které jednotlivé předpisy z doby před okupací lze použít a jakým způsobem.

Pokud jde o Bulharsko, byl vydán 20. 11. 1951 zákon o zrušení všech zákonů vydaných do 9. září 1944, který obsahoval obdobné zásady.

Zvláštní situace byla v tomto ohledu v Německu a konkrétně pak v jeho východní části. Na základě rozkazu Kontrolní rady č. 4 z 30. 10. 1945 byl zrušen nacistický právní systém a soudy směly nadále aplikovat pouze právo zbavené fašistických prvků. Tento princip byl pak konkretizován nařízeními orgánů jednotlivých zemí sovětské okupační zóny, jimiž byla výslovně obnovena platnost předpisů, včetně trestních, z doby Výmarské republiky.⁴⁾

V ostatních zkoumaných zemích nebyly předpisy, jež by výslovně řešily otázky kontinuity a diskontinuity, vydány, nicméně i zde platila obecná zásada zakazující užívání reakčních předpisů, resp. v závislosti na rozvíjení revoluce byly staré normy užívány judikaturou soudů i praxí správních orgánů ve prospěch nové moci.

V první fázi vývoje lidově demokratických států stál v popředí trestního práva úkol, napomáhat při likvidaci fašistických režimů a nositelů fašismu, zničení vlády vykořisťovatelů, dořešení úkolů buržoazní revoluce a uvolňovat cestu revoluci socialistické. Těmto cílům napomáhalo nejen využívání starých předpisů v zájmu nové moci, ale i vydávání nových trestních norem.⁵⁾

²⁾ Voprosy ugotovnogo prava, Moskva 1963, str. 6—7.

³⁾ Cit. podle výnosu prezídia Lidové skupštiny FLRJ z 3. 11. 1946 (Službeni list 1946, br. 86).

⁴⁾ Srovnaj sbornik Straßgesetzbuch und andere Straßgesetze, Berlin 1958, str. 5; K. H. Schöneburg, R. Mand, H. Leichtfuss, K. Urban: Vom Werden unseres Staates, Eine Chronik, Band I, 1945—1949, Berlin 1966, str. 108.

⁵⁾ Československé trestní právo (učebnice), sv. I, obecná část, Praha 1959, str. 105—106.

a) Retribuce

V první řadě je třeba uvést uskutečnění retribuice, která byla provedena ve všech zemích střední a jihovýchodní Evropy. V Československu byla retribuice zakotvena zejména v dekretch prezidenta republiky z 19. 6. 1945 č. 16, o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, a 17 Sb., o Národním soudě, resp. v nařízeních SNR č. 33 Zb. n. SNR z 15. 5. 1945 a v nařízení předsednictva Sboru pověřenců č. 55/45 Zb. n. SNR z 5. 6. 1945. Z hlediska hmotného práva byl postih v českých zemích prováděn podle zákona na ochranu republiky č. 50/23 Sb., zatímco na Slovensku byly formulovány nové skutkové podstaty. Podle těchto předpisů byly postihovány např. velezrada, válečné zločiny, udavačství a další. Sankcí byla vedle trestu smrti a vězení též konfiskace majetku.⁶⁾

Velmi podrobná byla v tomto směru úprava polská, z níž připomeňme zejména dekret Polského výboru národního osvobození (dále PKWN) z 31. 8. 1944 o potrestání fašistických hitlerovských zločinců vinných vraždami a týráním civilních obyvatel a vojenských zajatců, jakož i zrádců polského národa (Dz. U. Nr. 4, poz. 16), který byl vícekrát novelizován v letech 1945—1949, dále dekret PKWN o odpovědnosti za zářijovou porážku a fašizaci státního života z 18. 2. 1946 (Dz. U. Nr. 5, poz. 46), dekret PKWN z 28. 6. 1946 o trestní odpovědnosti za odpadnutí od národa v době války 1939—1945 (Dz. U. Nr. 41, poz. 237), dekret PKWN z 13. 9. 1946 o vyloučení z polské společnosti osob německé národnosti (Dz. U. Nr. 55) a další. Obdobně jako v Československu byly podle těchto norem stíhány různé formy kolaborace s okupanty, válečné zločiny, členství v některých organizacích a dále též protidemokratická opatření oslabující vnitřní sílu státu před válkou, přihlášení se k nepřátelské národnosti apod. Podobné byly i tresty podle polské úpravy: trest smrti, vězení, konfiskace majetku a ztráta čestných občanských práv.⁷⁾

V Maďarsku došlo k vydání první retribuční normy ještě před úplným osvobozením země. Šlo o nařízení Prozatímní vlády z 25. 1. 1945 č. 81 M. E., o lidovém soudnictví, které bylo několikrát doplněno ještě v témže roce, a v září 1945 jej Prozatímní národní shromáždění znovu vydalo jako zákon pod č. VI/1945 zák. čl. Podobně jako dekrety prezidenta republiky v Československu, byl trestní postih činěn převážně podle starších předpisů, zejména též trestního

⁶⁾ Podrobnosti viz např. A. Rašla: *Ľudové súdy ako forma mimoriadneho súdnictva*, Bratislava 1969; L. Bianchi: „Hlavné procesy s Ľudákmi pred Národným súdom v Bratislave“, *Právne-historické studie* 22, Praha 1977; E. Eysselt: „Mimořádné lidové soudnictví“, in: *Nové zákony a nařízení ČSR 1945*, Praha 1945, str. 357 a násl.

⁷⁾ R. Lessel: *Zrajczy przed sądem. Sądownictwo specjalne w Polsce*, Warszawa 1945; J. Sawicki: „O právu polských zvláštních soudů“, *Právník*, 5—6/1946, str. 163 a násl.; V. A. Staník: *Uголовноje pravo Polskoj narodnoj respubliky*, Moskva 1955, str. 76—78.

kodexu, jehož subsidiární platnost byla výslovně uznána. Stíhána byla obdobná jednání jako v obou předchozích státech, a navíc i kontrarevoluční akce proti Maďarské republice rad. Rovněž pokud šlo o sankce, nalézáme analogii, protože těmi byly opět trest smrti, tresty na svobodě, majetkový postih, ztráta politických práv a další.⁸⁾

Základním retribučním předpisem v Bulharsku se stal zákon z 30. 9. 1944 o předání lidovým soudům osob odpovědných za zavlečení Bulharska do světové války proti spojencům a za důsledky s tím spojené. Postih byl zaměřen vůči válečným zločincům, osobám, které porušily mírové smlouvy, kolaborantům, ale též např. těm, kteří získali za války nezákonné materiální zisky atd. Bulharsko tedy postupovalo podobně jako např. Polsko, to znamená, že retribuční zákon obsahoval zcela nové skutkové podstaty. Co do druhů trestu se nelišila bulharská úprava od předchozích zemí.⁹⁾

Rovněž v Jugoslávii obsahoval zákon o trestních činech proti národu a státu ze 16. 7. 1946 (Služební list 1946 br. 56) nové skutkové podstaty, které neměly oporu v předchozím trestním právu. Postihoval ovšem prakticky stejné jednání jako obdobné předpisy jiných zemí, tedy např. válečné zločiny, rozmanité formy kolaborace, ale též např. účast v boji proti partyzánům. Rovněž v Jugoslávii byla kromě trestu smrti, na svobodě a konfiskace majetku užívána ztráta politických a občanských práv, pokuty atd.¹⁰⁾

Podle rumunského zákona z 24. 4. 1945 byli stíháni ti, kdo nesli vinu na zkáze země, vyhlásili válku proti spojencům nebo v ní pokračovali, páchali činy proti zásadám mezinárodního válečného práva, spolupracovali s hitlerovskými vojsky při rasistické a vyhlazovací politice atp. Tresty byly v Rumunsku prakticky shodné s předcházejícími zeměmi.

Poněkud zvláštní charakter měla retribuce v dnešní NDR, kde probíhala ve dvou rovinách. Jednak před mezinárodními soudními tribunály, jednak před vlastními německými soudy. Pokud jde o konkrétní právní úpravu, je třeba vzpomenout především zákon Kontrolní rady č. 10 z 20. 12. 1945 o potrestání osob vinných válečnými zločiny a zločiny proti míru a lidskosti, který byl proveden rozkazy Sovětské vojenské správy č. 38 z 12. 10. 1946 a č. 201 ze 16. 8. 1947. Vzhledem k poměrům Německa byla retribuce zaměřena poněkud odlišně ve srovnání s předchozími státy: tak např. se nestíhalo automatic-

⁸⁾ A. P. Zátorecký: „Maďarské ľudové súdnictvo“, Právny obzor, 4—5/1947, str. 134—137; H. Donath: *Przemiany ustrojowo-prawne na Węgrzech 1939—1949*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk 1979, str. 88.

⁹⁾ A. Vojnov: „Dvadeseti i pet godini socialističesko pravosudie v NR Balgarija“, in: *Dvadeseti i pet godini socialističeska državna i pravo*, Sofija 1969, str. 65—66; M. A. Krasnopolina: *Osnovnyje voprosy ugolovnogo prava Narodnoj respubliky Bolgarii*, Moskva 1960, str. 10—11; S. Pavlov: *Ugolovnoje pravosudije Narodnoj respubliky Bolgarii*, Moskva 1954, str. 30.

¹⁰⁾ *Federativnaja narodnaja republika Jugoslavija*, Moskva 1957, str. 98 a násl.; zákon byl doplněn novelou ze 4. 12. 1947 (Služební list, br. 106).

ky členství v NSDAP, ale pouze tehdy, když pachatel zastával vedoucí funkci. Ostří bylo zaměřeno především proti špičkám nacistického režimu, přičemž daleko častěji byli souzeni i představitelé průmyslových a peněžních kruhů. V řadě případů došlo konečně k tomu, že určitá osoba byla sice zproštěna rozsudkem mezinárodního tribunálu, ale odsouzena německým soudem.¹¹⁾

Bez ohledu na to, zda se retribuční normy odvolávaly na předchozí předpisy nebo obsahovaly vlastní skutkové podstaty, představovaly nový prvek v trestním právu. Na prvním místě je třeba se zmínit, že šlo o předpisy, které měly ve svých důsledcích významný třídní dosah. Ačkoliv se retribuce samozřejmě vztahovala na všechny osoby, nejcitelněji se dotkla představitelů vykořisťovatelských tříd, kteří byli hlavními představiteli fašistických režimů, nejčastěji se dopouštěli kolaborace atp. Tato skutečnost platí bez ohledu na to, že třídní charakter v nich nebyl ještě otevřeně vysloven. Vedle toho napomáhala retribuce i při řešení dalších otázek národní a demokratické revoluce. Na jejím základě došlo k přímému, fyzickému postihu představitelů nejreakčnějších složek politického života a prakticky současně byla likvidována legální základna jejich aktivity. V některých zemích (markantně např. v Československu a Polsku) napomohla retribuce i k vyřešení národnostní otázky v souvislosti s postihem příslušníků nepřátelských národností. Progresivní ráz retribuce je třeba dále spatřovat v tom, že postihována byla vesměs nejen jednání spáchaná přímo za války, ale i před ní, která napomáhala nástupu fašismu či reakčních režimů vůbec (např. v Maďarsku, Polsku, Bulharsku). Z formálního hlediska je třeba ještě dodat, že retribuce byla chápána jako výjimečné opatření, platnost jednotlivých norem byla omezena na určité období, přičemž však zároveň vzhledem ke smyslu retribuce byla všude stanovena zásada retroaktivity.

b) Znárodnění a konfiskace

Součástí národní a demokratické revoluce bylo rovněž přijetí předpisů, jimiž nová moc zasahovala do ekonomiky, zejména prováděla znárodnění a konfiskaci průmyslových podniků a pozemkovou reformu v zemědělství. Současně s tím byly vydávány i příslušné trestní předpisy, které jednak chránily provádění těchto zásahů, jednak poskytovaly ochranu novému druhu vlastnictví.

Charakteristické byly v tomto ohledu především znárodnovací předpisy, které byly přijímány v zemích střední a jihovýchodní Evropy v letech 1945—1949. Ve všech případech obsahovaly v závěru zvláštní trestní ustanovení, kterými byla stíhána taková jednání jako zničení, poškození nebo ukrývání předmětů podléhajících nacionalizaci (např. čl. 9 polského zákona o přechodu rozhodujících

¹¹⁾ Lehrbuch des Strafrechts der DDR, Berlin 1959, str. 166; Strafgesetzbuch und andere Strafgesetze, str. 5.

průmyslových odvětví do rukou státu z 3. 1. 1946 a § 38 výnosu z 28. 12. 1949 o znárodnění různých průmyslových a dopravních podniků v Maďarsku). Trestáno bylo dále maření nacionalizace, její ztížení či znemožnění (např. podle bulharského zákona z 27. 12. 1947 o znárodnění soukromých a horních podniků). Posledně uvedených deliktů se mohl pachatel dopustit zejména jejich rozkrádáním, nezákonným převáděním, zatajováním atd.¹²⁾ Všechny normy pokládaly za trestné jednání úmyslné i nedbalostní. Nacionalizační předpisy byly ovšem normami speciálními a v tomto smyslu se neuplatňovaly tam, kde byl spáchán čin přísněji trestný podle obecných předpisů, jakým byl např. v Bulharsku zákon o ochraně lidové moci (Državen vestnik 1945, br. 62). Konečně je třeba ještě připomenout, že trestní ochrana znárodnění byla později zahrnována jednak do zvláštních norem chránících proces zespolenštění vůbec, jednak byla zařazena do nových trestních kodexů (např. v Československu zákon číslo 165/46 Sb., o trestní ochraně národních a znárodněných podniků, a § 130 trestního zákona správního).

Sankce za uvedené delikty byly poměrně velmi přísné. Např. podle čl. 18 rumunského zákona z 11. 6. 1948 o znárodnění bylo možno uložit trest nucených prací v rozsahu 5—10 let a konfiskaci veškerého majetku. Vězením na 4—10 let byli stíháni rovněž úředníci, kteří by porušili svoje povinnosti při uskutečňování znárodnění. Podle předpisů maďarských a polských bylo možno uložit trest vězení do 5 let a při okolnostech přitěžujících až do 10 let; podobná byla úprava německá a jugoslávská, i v Československu.¹³⁾

Speciální trestní ochranou byly vybaveny i předpisy o pozemkových reformách, s tím rozdílem, že sankce zde byly poněkud méně přísné, než tomu bylo u nacionalizačních norem.¹⁴⁾

c) Trestní ochrana stabilizace hospodářství, plánování a společenského vlastnictví

V složitých podmínkách poválečného hospodářského rozvratu musela nová moc věnovat zvýšenou péči chodu ekonomiky vůbec a zvláště zabezpečování zásobování obyvatelstva. Urychleně bylo nutno likvidovat takové jevy jako šmelinářství, černý obchod, předražování, ale též sabotáže, diverzní akce apod.

¹²⁾ Nejprůhledněji k této otázce viz A. N. Iodkovskij: Nacionalizacija v jevropskich stranach narodnoj demokracii, Moskva 1956, str. 22, 72—73, 100.

¹³⁾ V. F. Kiričenko: „Borba s prestupnymi posjagatelstvami na ekonomičeskij stroj jevropskich gosudarstv narodnoj demokracii“, Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 6/1951, str. 38—39; V. A. Krasnopolina, cit. práce, str. 25—26.

¹⁴⁾ Spíše výjimečná byla polská úprava, která zahrnula ochranu pozemkové reformy do zákona z 30. 10. 1944 o ochraně státu, podle jehož čl. 2 bylo možno za bránění nebo ztížování reformy dát i trest smrti.

Mimořádná role, kterou tu hrálo trestní právo, je patrná na první pohled.

Příklady takových norem je celá řada. Tak v Polsku byl již 25. 10. 1944 vydán PKWN dekret o boji se spekulanty a proti mrhání v době války, jenž byl nahrazen zákonem z 2. 6. 1947 o boji s předražováním a nadměrnými zisky v obchodě (Dz. U. Nr. 43, poz. 218). Cílem těchto norem bylo zabránění spekulaci, zavedení pořádku do distribuce a zajištění dodržování cen, hlavně základních životních prostředků. Tresty se pohybovaly v rozmezí do 5 let káznice či peněžité pokuty do 5 milionů zlotých. Podobný smysl měl bulharský zákon z 18. 9. 1945 (Državen vestnik 1945, br. 213), o zásobování a cenách, podle něhož byly stíhány nezákonné zisky, nadměrné zvyšování cen, spekulace a další. Vedle trestů na svobodě a majetku bylo možno podle něho při zvláště přitěžujících okolnostech uložit i trest smrti.

Analogické skutkové podstaty nalézáme i v trestních předpisech dalších zemí. V Maďarsku bylo v roce 1946 vydáno vládní nařízení 8800 o trestní ochraně ekonomického pořádku, podle něhož bylo stíháno předražování, ukrývání zboží nebo odnímání jeho účelu, v Rumunsku postihoval dosahování nadměrných zisků zákon z roku 1945 o zabránění spekulaci a ekonomické sabotáži, v Československu byl rovněž vydán zvláštní zákon o stíhání černého obchodu a podobných pletich č. 25/47 Sb. z 13. 2. 1947.¹⁵⁾

Velmi záhy došlo k vydání norem zaměřených proti útokům, jejichž cílem bylo podkopávat novou moc narušováním její hospodářské základny, tedy zejména proti sabotážím a diverzím. Tato jednání byla nejdříve stíhána podle starých trestních kodexů, ale ty nemohly vyhovovat novým poměrům. V sovětské okupační zóně byl 3. 12. 1946 vydán rozkaz Sovětské vojenské správy č. 160 o odpovědnosti za sabotáž a diverzní akty, jenž byl doplněn rozkazem č. 161 z 11. 10. 1948 o boji s rozkrádáním na železnicích, podle kterých bylo možno uvedená jednání stíhat odnětím svobody do 15 let, případně až trestem smrti. Mimořádně velký význam na tomto úseku mělo nařízení Německé hospodářské rady z 23. 9. 1948 o stíhání trestních činů proti hospodářskému pořádku, které zahrnovalo široký okruh deliktů od úmyslně nekvalitní výroby přes nedodržování zásad o zadávání dodávek až po machinace s dokumenty, a to tresty vězení do 10 let a pokutami.¹⁶⁾

Jako zvláštní skutková podstata byla sabotáž zařazena do polského zákona z 13. 6. 1946 o trestních činech obzvláště nebezpečných v době obnovy země (Dz. U. Nr. 30, poz. 192), který postihoval sabotáž trestem vězení od 3 let po doživotí, nebo i trestem smrti. Vysokými tresty hrozil i bulharský zákon o ochraně lidové moci z roku 1945, československý zákon č. 231/48 Sb.

¹⁵⁾ V. F. Kiričenko, cit. práce, str. 43—45.

¹⁶⁾ Toto nařízení bylo doplněno zákonem z 29. 10. 1953 (GSBl., S. 1077); K. Braune: „Der Schutz des gesellschaftlichen Eigentums in der Deutsche Demokratische Republik“, Staat und Recht, 2/1953, str. 250 a násl.

ze 6. 10. 1948 na ochranu lidově demokratické republiky (§ 36), maďarský zákon o stíhání sabotáže zvláštními lidovými soudy¹⁷⁾ a jugoslávský zákon o zabránění nedovolenému podnikání, spekulaci a hospodářské sabotáži z 11. 7. 1946.

V souvislosti se zavedením plánovitého řízení národního hospodářství byly zároveň vydávány i trestní předpisy stíhající porušování resp. nesplnění povinností plynoucích ze zákonů o hospodářských plánech. Tak v Československu byl vydán zákon 23/47 Sb. o trestní ochraně dvouletého hospodářského plánu. Obdobnou normou bylo nařízení maďarské vlády z 28. 11. 1947 č. 14 200 o trestní ochraně tříletého plánu, které bylo novelizováno výnosem prezidiální rady MLR č. 4/1950 o ochraně plánovitého hospodářství, podle nichž bylo trestáno neplnění plánu, ohrožování plnění plánu, poškozování zařízení sloužících k zajištění plnění plánu atd. tresty vězení do 10 let. Týž účel sledoval i rumunský zákon o hlášení množství výroby a zboží z roku 1947, na jehož základě byli stíháni pro narušování plánovité obnovy ekonomiky ti, kdo neposkytli údaje potřebné pro řízení hospodářství nebo úmyslně uvedli falešné informace.

S uvedenými oblastmi úzce souvisela i trestní ochrana nového společenského vlastnictví. Bylo příznačné, že právě zde se výrazně projevila diskontinuita právního vývoje. Platné buržoazní trestní kodexy se samozřejmě zaměřovaly především na ochranu vlastnictví soukromého a jen okrajově zachycovaly útoky proti státnímu majetku, jehož kvalitativní stránka i kvantita byly ovšem zcela odlišné od nově konstituovaných forem společenského vlastnictví. Charakter nové úpravy vystupuje tím zřetelněji, když si uvědomíme, že tyto předpisy byly později vesměs doslovně přebírány do socialistických trestních kodexů.

Typickým příkladem v tomto směru byl bulharský zákon z 24. 8. 1946 o doplnění trestního kodexu z roku 1896 (Državen vestnik 1946, br. 193), jímž byla XXII. hlava trestního zákoníku doplněna o skutkovou podstatu rozkrádání státního a společenského vlastnictví, podle níž byla stíhána nejen krádež, zpronevěra atd. ke škodě tohoto vlastnictví, ale i jeho zničení a zašantročení v důsledku nedostatečné péče odpovědných úředníků. Speciální trestní sankce obsahoval zákon z 5. 12. 1948 (Državen vestnik, br. 80) o družstvech, který chránil jednak proces kolektivizace, jednak družstevní majetek. Konečně je možno ještě zmínit zákon o ochraně státního a družstevního vlastnictví z 9. 11. 1950 (Državen vestnik, br. 270), kterým byla takovým majetkům poskytována ochrana vysokými tresty odnětí svobody a při okolnostech zvláště přitěžujících i trestem smrti.¹⁸⁾

¹⁷⁾ I. Szabó: „Právny vývoj Maďarska od oslobodenia do dnešného dňa“, Právny obzor, 7/1950, str. 348.

¹⁸⁾ I. Nenov: Nakazatelnost pravo na Narodna respublika Balgarija, osobena časť, tom prvi, Sofija 1956, str. 30—32.

Podobně v Rumunsku zákon z 29. 4. 1949 vyslovil trestní odpovědnost za rozkrádání jakéhokoliv majetku státních podniků, státních, družstevních či společenských organizací. Na základě zkušeností získaných s jeho uplatňováním byla dekretem č. 192 z 5. 8. 1950 zařazena do platného trestního kodexu z roku 1936 nová hlava nazvaná „Některé trestné činy proti společenskému vlastnictví“, která výslovně uváděla, že účelem novely je ochraňovat materiální základnu rozvoje a budování socialismu před všemi formami poškozování, mimo jiné též nedodržováním povinností úředními osobami.¹⁹⁾

V Polsku byla trestní ochrana společenského vlastnictví zahrnuta do tzv. malého trestního kodexu, dekretu z 13. 6. 1946 o trestních činech zvláště nebezpečných v době obnovy státu (Dz. U. Nr. 30, poz. 192), který stíhal zaviněné poškozování výroby a distribuce, kdežto zvláštní trestní předpisy byly v tomto směru vydány až poněkud později. Jednalo se hlavně o dva dekrety ze 4. 3. 1953, a to o zesílení ochrany společenského vlastnictví a o ochraně společenského vlastnictví před drobnými krádežemi (Dz. U. Nr. 17, poz. 68—69).²⁰⁾ Stejně jako u analogických předpisů ostatních lidově demokratických států se zde horní hranice trestů odnětí svobody pohybovala od pěti do deseti let.

Rovněž v Jugoslávii bylo vydáno v této oblasti několik zvláštních norem, zejména o trestních činech proti celospolečenskému vlastnictví, vlastnictví družstev a dalších společenských organizací z 11. 10. 1948 (Službeni list, No. 87), zákon o ochraně kulturních památek a přírodních zdrojů ze 4. 10. 1946 (Službeni list, No. 81) a další.

V Maďarsku byl 14. 7. 1950 vydán zákon č. 24 o trestní ochraně společenského vlastnictví, který doplnil, resp. nahradil příslušná ustanovení trestního zákona. Podle něho byly stíhány rozličné formy rozkrádání společenského vlastnictví, jeho ničení, poškozování a odnímání jeho určení. Trestné bylo i neoznámení těchto deliktů. V témže roce byly vydány i předpisy na ochranu finančního a devizového vlastnictví.

Pokud jde o NDR, bylo společenské vlastnictví chráněno trestními předpisy z let 1946—1949, o nichž byla řeč. V roce 1952 byl 2. října vydán zvláštní zákon o ochraně lidového a dalšího společenského vlastnictví, který stíhal vedle obecných forem poškozování takového majetku (krádeže, zpronevěry) také např. padělání a poškozování listin ke škodě společenského vlastnictví.²¹⁾ V závislosti na výši způsobené škody se tresty pohybovaly v rozmezí od jednoho

¹⁹⁾ V. Dongoroz: „Osnovnyje preobrazovanyja ugolovnogo prava Rumynskoj narodnoj respubliky v svete marksitsko-leninskogo učenija“, in: Voprosy ugolovnogo prava stran narodnoj demokratii, Moskva 1963, str. 137.

²⁰⁾ I. Andrejew, L. Lernel, J. Sawicki: Prawo karne Polski ludowej, I, Wiadomości ogólne, Warszawa 1954, str. 221.

²¹⁾ K. Braune, cit. práce, str. 250 a násl.

roku do pětadvaceti let odnětí svobody. V Československu byla zvláštní ochrana společenského vlastnictví poskytnuta až příslušnými ustanoveními trestního zákona z roku 1950.

Zvláštní skupinu tvořily normy, jež chránily různorodou skupinu objektů souvisejících s potřebou upevnění nového ekonomického pořádku. Sem spadal např. rumunský zákon z roku 1947 o racionálním využívání potravin a průmyslových výrobků prvořadě potřeby, nařízení maďarské vlády č. 8800/1946, postihující mimo jiné ukrývání zboží nebo jeho odnímání účelům, pro které bylo určeno. V NDR byl zase 15. 9. 1950 vydán zákon o ochraně vnitřního trhu a v témže roce několik vládních nařízení o označování výrobků, kontrole kvality apod. s příslušnými trestními sankcemi. V Polsku byla tato jednání stíhána nejprve na základě malého trestního kodexu a od roku 1953 podle zákona o zesílení boje proti výrobkům špatné jakosti.

Z uvedeného přehledu lze jednoznačně odvodit otevřeně třídní charakter těchto trestních norem, především pak oněch, jež byly vydány po přijetí lidové demokratických ústav, jež vyslovovaly preferenci a zvýšenou ochranu společenského vlastnictví, které označovaly za ekonomický základ lidové moci.

Společenské vlastnictví bylo trestními předpisy chráněno proti velmi široké skupině jednání, počínaje těmi, jež směřovala proti danému společenskému zřízení, které chtěla poškodit oslabením jeho ekonomiky (sabotáže, diverze), přes různé formy rozkrádání tohoto majetku až po činy, které oslabovaly ekonomický pořádek v širokém smyslu (např. spekulace, výroba nekvalitních výrobků). Zákonodárce přitom formálně nerozděloval mezi majetkem státu a lidových družstev, jimž poskytoval stejnou ochranu.

Konečně je třeba vidět zvýšený zájem na udržování a rozvoji společenského vlastnictví i na přísných sankcích, kdy dlouhodobé tresty odnětí svobody, někdy i trest smrti, byly doprovázeny majetkovým postihem (vysoké pokuty, konfiskace majetku).²²⁾

d) Politická moc dělnické třídy

Třebaže národní a demokratická revoluce i její přechod v revoluci socialistickou v zemích střední a jihovýchodní Evropy proběhly v zásadě pokojnou cestou, nemohla se nová moc obejít bez nástrojů, které sloužily k její ochraně před těmi silami, které usilovaly o zvrat revolučního procesu. Je samozřejmé, že důležitou roli zde hrálo právě trestní právo.

K prvním normám v této oblasti náležel dekret PKWN z 24. 8. 1944

²²⁾ A. Gelfer: „Ugolovno-pravovaja ochrana socialističeskoj sobstvennosti v jevropějskich stranach narodnoj demokrati“, Socialističeskaja zakonnosť, 3/1956, str. 48, 50.

(Dz. U. Nr. 3, poz. 12) o rozpuštění tajných vojenských organizací, který porušení stanovených povinností stíhal vysokými tresty na svobodě, případně i smrtí. Vzápětí po něm následoval dekret z 30. 10. 1944 (Dz. U. Nr. 10, poz. 50) o ochraně státu, podle něhož byly stejně stíhány útoky proti bojeschopnosti armády, řádnému chodu veřejné správy, proti provádění pozemkové reformy, a zejména též členství v organizacích zaměřených k svržení tehdejšího zřízení. V souvislosti s přechodem k mírovým poměrům byl tento předpis nahrazen dekretem z 16. 11. 1945 o stíhání trestných činů zvláště nebezpečných v období obnovy státu (Dz. U. Nr. 53, poz. 300), jenž obsahoval širokou škálu deliktů proti bezpečnosti státu, jeho hospodářským zájmům, úředním osobám a další.²³⁾ Zásadní význam mělo ovšem vydání již zmíněného stejnojmenného dekretu z 13. 6. 1946 (vícekrát novelizovaného v letech 1947—1949), zvaného malý trestní kodex, který zároveň nahradil všechny předcházející normy, o nichž byla řeč. Dekret postihoval pro společnost nebezpečná jednání, která směřovala proti politickým, institucionálním a hospodářským základům lidového Polska. Tak zde byla např. skutková podstata násilí na polském nebo spojeneckém vojsku, sabotáže, hromadění zbraní, falšování peněz, šíření falešných zpráv, maření činnosti zastupitelských orgánů, urážky národnosti a řada dalších. Tresty vězení se pohybovaly v rozsahu od 5 do 10 let, nezřídka však bylo možno uložit i doživotní a u nejzávažnějších trestných činů i trest smrti. O zásadním významu, který měla tato norma pro další rozvoj polského trestního práva, svědčí sám fakt, že byl později přímo zařazen do platného trestního kodexu z roku 1932.

Podobnou povahu měl rumunský zákon z 15. 1. 1949 o trestech za některé druhy trestných činů, ohrožujících bezpečnost státu, zásobování ozbrojených sil a rozvoj národního hospodářství (Monitor Oficial, No. 12). Jak ukazuje jeho název, byly na jeho základě stíhány nejtěžší trestné činy proti státu (vlastizrada, vyzrazování státního tajemství), jeho ozbrojeným silám (přeběhnutí k nepříteli, poškozování materiálu sloužícího potřebám armády) a jeho hospodářským základům (sabotáž). Za převážnou většinu deliktů bylo možno uložit výlučně trest smrti, který bylo možno výjimečně nahradit nucenými pracemi na doživotí resp. na určité období. Výlučně příslušné zde byly vojenské soudy. Zákon byl novelizován v roce 1950 (Bulletinul Oficial, No. 68) a 1953 (Bulletinul Oficial, No. 15), kdy do něho byly vsunuty další skutkové podstaty týkající se zejména ochrany hospodářství.²⁴⁾

Prakticky stejně by bylo možno charakterizovat i bulharský zákon ze 17. 3. 1945 o ochraně lidové moci (Državen Vestnik br. 62, ve znění novel z roku 1946

²³⁾ G. Auscaler, W. Wolter: „Prawo karne“, in: Dziesięciolecie prawa Polski Ludowej 1944—1954, Warszawa 1955, str. 281—282; M. Siewierski: „O nowém trestním právu polském“, Justiční listy, 4—5/1947, str. 117.

²⁴⁾ V. Dongoroz, cit. práce, str. 137.

br. 97 a 1947 br. 254), podle něhož bylo trestáno organizování, členství atd. v protistátních skupinách, dále rozmanité útoky proti armádě, sabotážní akce, nepřátelská propaganda a další podobné delikty. Pokud jde o sankce, byly velmi podobné jako v rumunském zákonu z roku 1949: trest smrti, doživotí nebo dlouhodobé tresty odnětí svobody. Podobně jako polský malý trestní kodex zahrnoval tento zákon i některá obecná ustanovení a byl rovněž přímo včleněn do platného trestního kodexu z roku 1896.²⁵⁾

Zajímavá byla v tomto směru úprava NDR, kde byly nejtěžší delikty proti státu stíhány podle šestého článku ústavy, jenž stanovil jako trestná veškerá jednání směřující k bojkotu demokratických zařízení a organizací, vraždy demokratických politiků, hlásání náboženské, rasové či národnostní nenávisti, militaristickou propagandu, válečné štvání i jiná jednání proti rovnoprávnosti.²⁶⁾

V Maďarsku poskytoval novému státnímu a společenskému zřízení zákl. čl. VIII/1946 o trestní ochraně demokratického zřízení a republiky, podle něhož byly stíhány nejtěžší protistátní delikty, rozdmýchávání nacionální či rasové nenávisti. Do této skupiny předpisů patří i zák. čl. VI/1945, podle něhož bylo stíháno maření činnosti státních orgánů a výnos č. 21/1951 o trestní ochraně státního a služebního tajemství.²⁷⁾

Rovněž v Jugoslávii a v Československu byly vydány zvláštní předpisy obdobného rázu jako v Bulharsku, Polsku a Rumunsku. U nás to byl již zmíněný zákon 231/48 Sb., zahrnující např. trestné činy velezrady, vyzvědačství, útoky proti ústavním činitelům apod. Stejně tomu bylo u jugoslávského zákona ze 6. 7. 1947, o trestných činech proti lidu a státu (Službení list br. 59, ve znění zákona ze 4. 12. 1947, Službení list br. 106).

Vedle těchto obecných předpisů byly přijímány i některé normy týkající se zvláštních otázek. Na počátku 50. let byly ve všech zemích střední a jihovýchodní Evropy přijaty zákony na ochranu míru, které stíhaly jednak verbální útoky proti míru, jednak veškeré činy způsobilé vyvolat válku, a to mimořádně vysokými tresty na svobodě (např. rumunský zákon na obranu míru z 15. 12. 1950, a polský zákon o obraně míru z 29. 12. 1950).

Dále to byl např. dekret PKWN o ochraně státního a služebního tajemství, kterým bylo stíháno vyzrazování tajemství, ztráta dokumentů obsahující tajemství apod.²⁸⁾ V roce 1948 byl v Polsku rovněž vydán dekret o trestání nelegálních

²⁵⁾ Zákon o změnách a doplňcích trestního zákona a dalších zákonů ze 7. 4. 1948 (Državen vestník, br. 80) byl přímo včleněn do trestního kodexu.

²⁶⁾ Uголовный i уголовно процессуальный кодексы Германской демократической республики, Moskva 1972, str. 6; J. Lekschas: Grundzüge des neuen sozialistischen Strafrechts, Berlin 1967.

²⁷⁾ S. G. Kelina: Osnovnyje voprosy ugolovnogo prava Vengerskoj narodnoj respubliky, Moskva 1960, str. 7, 11.

²⁸⁾ G. A u s c a l e r: „Dekret o ochrane tajemnicy panstwowej i służbowej“, Demokratyczny przegląd prawniczy, 1/1950, str. 30.

přechodů hranic, který chránil tytéž objekty jako zákon o pasech v dnešní NDR z 15. 9. 1949 (GSBl. S. 786). V ostatních lidových demokraciích byla tato jednání jednak stíhána podle obecných předpisů o ochraně státu, jednak byla zařazena jako zvláštní skutková podstata do nových trestních kodexů (např. v Bulharsku a Československu).

Jestliže byla předchozí skupina trestních předpisů označena jako otevřeně třídní, pak tím spíše je možno tuto charakteristiku vztáhnout na právě zmíněné normy, které chránily vlastní politicko-mocenský základ nového zřízení. Rovněž ony představovaly výraz diskontinuity ve vztahu k starému právu, a jak jsme mohli vidět, byly nezřídka přímo zařazovány do textů trestních zákoníků převzatých z předcházejícího období namísto pasáží, jež nevyhovovaly novým poměrům. Konečně je třeba podtrhnout i velmi přísné tresty, jež tyto normy obsahovaly a které soudní praxe užívaly nezakrytě podle třídně politických kritérií.

2. Trestní zákoníky 50. let

Zákony zmíněné v předchozích částech se ovšem týkaly jen některých úseků trestního práva. Jeho základní materie byla ve všech zemích střední a jihovýchodní Evropy v prvním období (s výjimkou Jugoslávie) upravena nadále v starých trestních kodexech, byť nově vykládaných a doplňovaných. S tím, jak došlo k úplnému politickému vítězství levicových sil, k probojování socialistické orientace těchto zemí, vznikla potřeba vydání nových trestních kodexů, jež by odpovídaly změněným poměrům.

V praxi se uplatnily celkem tři varianty: v některých zemích byly přijaty zcela nové zákoníky (Československo, Bulharsko, Jugoslávie), jinde byla novelizována obecná část trestního zákona (Maďarsko, v prvních letech Jugoslávie) a konečně v ostatních byly zachovány staré normy, jež byly postupně doplňovány a měněny (Polsko, NDR, Rumunsko). Přes tyto odlišnosti existovaly v těchto hlavních trestněprávních normách rysy shodné, typické pro socialistické trestní právo.

V první řadě bylo všude prosazeno materiální pojetí trestného činu, vycházející z vzoru sovětského.²⁹⁾ Tato zásada se projevila dvojím způsobem: buď byl trestný čin takto výslovně vymezen v trestním zákoníku, nebo do trestního řádu, a byl v tomto smyslu pojímán judikaturou.

Poprvé byl trestný čin jako jednání pro společnost nebezpečné vymezen v obecné části trestního zákoníku Jugoslávie z 13. 12. 1947 (Službeni list z 13. 12. 1947, br. 106). Rovněž v trestním kodexu Jugoslávské federativní republiky z 2. 3. 1951 (Službeni list br. 13) byl trestný čin v čl. 4 odst. 1 vymezen

²⁹⁾ Československé trestní právo, sv. I, obecná část, str. 108—109.

jako společensky nebezpečné jednání, jehož znaky jsou uvedeny v trestním kodexu.

Pokud jde o Československo, byla zásada materiálního pojetí rovněž jednoznačně vyjádřena v definici trestného činu obsažené v § 2 trestního zákona z roku 1950 (zákon č. 186/1950 Sb. z 12. 6. 1950),³⁰⁾ a to tak, že šlo o jednání pro společnost nebezpečné, jehož výsledek stanovený v zákoně pachatel zavinil.

Rovněž v Bulharsku vycházel nový trestní zákoník z 2. 2. 1951 (Izvestija na Prezidiuma na Narodnoto Sbranije, br. 13) z této zásady, když v čl. 2 určoval jako trestný čin jakékoli společensky nebezpečné jednání spáchané zaviněně.

Pokud jde o Rumunsko, byl zde sice ponechán v platnosti trestní zákoník z roku 1936, ale ten byl vícekrát novelizován, a to mimo jiné právě v části vymezující trestní čin. Na rozdíl od předchozích zemí nezahrnoval ovšem rumunský trestní zákoník materiální pojetí v definici trestného činu, nýbrž již v článku 1, který hovořil o cílech trestního zákonodárství, které mělo chránit Rumunsko a jeho právní řád před společensky nebezpečnými jednáními, za jaká byla prohlášena jednání a opomenutí narušující hospodářské, společenské či politické zřízení země, ohrožující její bezpečnost či právní pořádek (čl. 1 zákona č. 187 z 30. 4. 1949).

Trestní kodex z roku 1871 platný v NDR neznal naproti tomu výslovně materiální definici trestného činu, resp. delikty podle něho stíhané, tu byly chápány pouze z hlediska formálního (§ 1). V praxi se ovšem běžně uvažovala společenská nebezpečnost jako nutný předpoklad k tomu, aby určité jednání mohlo být považováno za trestné. Mimoto bylo materiální pojetí zařazeno do trestního řádu z roku 1952, do zákona na ochranu lidového vlastnictví a dalších nových předpisů. Proto mohl J. Lekschas i v NDR definovat trestný čin jako soubor znaků, které jsou ve svém souhrnu nebezpečné pro stát pracujících a jimi vytvořený společenský a státní řád, jednání delikventa, narušující trestní zákony, a proto stíhané, za něž tento podléhá trestní odpovědnosti.³¹⁾

Rovněž platný polský trestní kodex z roku 1932 neobsahoval materiální pojetí trestného činu (čl. 1 a 2), nicméně i v polském trestním právu se tento princip plně prosadil. Význam měla z tohoto hlediska zejména novela k trestnímu řádu z roku 1950, která např. stanovila, že k trestnímu postihu se má přistupovat v případě, že byly poškozeny zájmy Polska, že soud má přihlížet při vyměřování trestu k společenské nebezpečnosti apod. Tato okolnost měla být též jako

³⁰⁾ J. Filipovský, J. Tolar, A. Dolenský: O obecné části trestního zákona, Praha 1951, str. 65 a násl.

³¹⁾ J. Lekschas: „Zur Lehre vom Tatbestand eine Strafgesetznorm“, Staat und Recht, 3/1953; H. Bein, M. Nast: „Sozialistische Gesetzlichkeit und Materieller Verbrechensbegriff“, Staat und Recht, 4/1958, str. 389.

rozhodující uvažována ve smyslu judikatury Nejvyššího soudu.³²⁾ Připomeňme na okraj, že materiální pojetí bylo uvažováno jako východisko konstrukce trestního činu při přípravě nového polského trestního kodexu a v jeho návrzích z roku 1956 a 1961.³³⁾

Konečně i obecná část trestního zákona Maďarska (zák. čl. II z 18. 5. 1950) přejala materiální pojetí trestného činu, když stanovila, že cílem trestního zákona je ochrana před společensky nebezpečnými jednáními, přičemž za taková byla prohlášena jednání nebo opomenutí vydávající v nebezpečí nebo poškozující státní, společenské či hospodářské zřízení země a práva občanů (§ 1). Společenská nebezpečnost se přitom stala určující i pro další trestněprávní instituty jako přípravná jednání, nutnou obranu apod.

Tytéž zásady můžeme nalézt i v trestních zákonících ostatních lidových demokracií, např. pokud šlo o vznik trestnosti (čl. 12 bulharského trestního kodexu a § 9 trestního řádu NDR).

Nové trestní kodexy, resp. jejich novely vymezovaly shodně rovněž svůj účel. Tak čl. 1 odst. 1 jugoslávského trestního zákoníku z roku 1951 určoval jako hlavní cíl ochranu osobnosti občanů, jejich ústavou garantovaných práv a svobod, politicko-ekonomického zřízení, jakož i ústavního a právního řádu země před násilím, zvlí, vykořisťováním a dalšími pro společnost nebezpečnými jednáními.³⁴⁾

Podobně i československý trestní zákoník stanovil v § 1, že účelem trestního zákona je ochrana lidově demokratické republiky, její socialistická výstavba, zájmy pracujícího lidu a jednotlivce a výchova k dodržování pravidel socialistického soužití.

Rumunský kodex z roku 1936 ve znění novely z roku 1949 stanovil v tomto ohledu, rovněž v čl. 1, že jeho cílem je ochrana Rumunské lidové republiky a jejího právního pořádku před společensky nebezpečnými jednáními pomocí prostředků sociální ochrany vůči osobám páchajícím takového činy.

Pokud jde o obecnou část maďarského trestního zákoníku, již její preambule říkala, že byla vydána v souvislosti s přeměnami, k nimž v zemi došlo po osvobození a jako svůj hlavní účel určovala upevnit principy trestního práva sloužící budování socialistického vlastnictví.

V trestních kodexech NDR a Polska se sice výslovně o účelu trestního kodexu

³²⁾ L. Lernell: „Zalozenia ideologiczne reformy procedury karnej“, in: *Reforma procedury karnej*, Warszawa 1949, str. 136.

³³⁾ L. Andrejev: „Voprosy ugolovnogogo prava v Polskoj narodnoj respublike“, in: *Voprosy ugolovnogogo prava stran narodnoj demokratii*, str. 94—95.

³⁴⁾ A. Fono: „Razvitija našej sistemi nakazanija v period posle osvoboždenija“, in: *Razvitije gosudarstva i prava na protjaženii istekšich 30 let v Vengerskoj narodnoj respublike*, Asociacija vengerskich juristov 1975, str. 44; S. Miličević: *Osnovy krivičnog prava i krivičnog postupia*, Beograd 1959, str. 23—24; J. Brnić: „Biljeske uz član 1 novog krivičnog zakonika“, *Naša zakonitost*, 1951, str. 13—22.

takto nehovořilo, ale vzhledem k celkovému pojetí trestního práva byly takto uplatňovány.

K naplnění skutkové podstaty bylo ovšem třeba, aby jednání splňovalo i formální znaky předepsané zákonem, třebaže na druhou stranu neplatil tento princip absolutně. Trestní zákoníky bulharský, rumunský a obecná část jugoslávského trestního kodexu z roku 1947 povolovaly totiž užívání analogie (při přípravě obecné části trestního zákona Maďarska se rovněž uvažovalo o jejím zařazení, ale v konečné redakci nebyl tento princip obsažen). V souvislosti s procesem upevňování socialistické zákonnosti došlo však v obou uvedených zemích k zrušení analogie, a to v roce 1956.³⁵⁾

Trestní zákoníky požadovaly kromě toho, aby jednání pachatele trestního činu bylo zaviněné, ať úmyslem, či nedbalostí.³⁶⁾

Socialistické trestní právo změnilo zásadně i problematiku trestů. Především zcela nově byl, opět podle sovětského vzoru, pojat smysl trestu, kde k složce postihu přibýly jako rovnocenné důkaz na převýchovu pachatele a generální prevenci. V trestních kodexech došlo rovněž uplatnění zásady socialistické zákonnosti, demokratismu a humanismu.

Výrazně se všechny tyto prvky prosadily v čl. 3 jugoslávského trestního kodexu, který stanovil, že smyslem trestu je: zabránit páchání společensky nebezpečných jednání vůbec i konkrétní osobě, převychovávat pachatele a působit výchovně na další osoby a přispívat k rozvoji socialistické morálky a disciplíny občanů.³⁷⁾

Prakticky ve stejném duchu byl koncipován i čl. 21 bulharského trestního kodexu, který určoval jako smysl trestu: zneškodnit pachatele, zabránit mu v spáchání dalších činů, převychovat ho a působit preventivně i na ostatní občany. Téměř stejnými slovy vymezoval účel trestu i československý trestní zákoník v § 17.

Trestní kodex NDR takové vymezení účelu trestu sice neobsahoval, ale jeho aplikace plně odpovídala výše zmíněným zásadám. V tomto směru měla zásadní význam judikatura Nejvyššího soudu NDR, jenž určil, že cílem trestu je: likvidace odporu svržených tříd, výchova delikventů k dodržování lidové de-

³⁵⁾ V Bulharsku byla analogie zavedena ovšem již v roce 1948 v souvislosti s potřebou vyplnit některé mezery ve starém trestním zákoně. Zákonem z roku 1956 byla zrušena a k tomu, aby určité jednání mohlo být kvalifikováno jako trestný čin, se nadále požadovalo i to, aby jeho znaky byly obsaženy v trestním zákoně; obdobně tomu bylo i v Rumunsku (srov. např. M. A. Gelfer: „Izmenenija i dopnjenja ugolovnogo kodeksa Narodnoj Respubliki Bolgarii“, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 4/1956, str. 112).

³⁶⁾ Viz např. I. Renneberg: „Bemerkung zum Schuldproblem“, Neue Justiz, 13/1952, str. 539; S. Plawski: „Zagadnienie winy“, Państwo i prawo, 5—6/1950, str. 60.

³⁷⁾ Le droit pénal nouveau de la Yougoslavie, Les éditions de l'épargne, Paris 1962, str. 27; A. Munda: „Ugolovnoje pravo Jugoslavii“, in: Sovremennoje zarubežnoje ugolovnoje pravo, Moskva 1957, str. 520.

mokratické zákonnosti a výchova všech občanů k uvědomělé pracovní disciplíně a soužití.³⁸⁾

Pokud jde o maďarský trestní zákoník, jeho § 50 stanovil cíle trestu opět jako ochranu zájmů pracujícího lidu, nápravu a převýchovu delikventů, a vést tím zároveň všechny občany, aby dodržovali zákony.³⁹⁾

Zásadních odlišností nenalézáme v jednotlivých trestních kodexech ani co do druhů trestů. Všude existoval trest smrti, pojmáný jako nejzazší opatření. Nejčastější byl trest odnětí svobody, dále to byly tresty majetkové (pokuta, konfiskace majetku) a tresty zákazu činnosti a omezení občanských práv.

Zároveň ovšem existovala i různá specifika. Tak např. některé trestní kodexy rozeznávaly různě kvalifikované tresty odnětí svobody (v Rumunsku existovalo těžké a prosté vězení, v Polsku se rozlišoval trest káznice a vězení, stejně jako v NDR). V některých zemích bylo možno uložit trest odnětí svobody jen na určitou dobu, většinou však byl zaveden i doživotní trest. Konečně některé trestní zákoníky obsahovaly pestřejší škálu trestů než zmíněné schéma. Tak československý kodex znal dále jako vedlejší tresty vyloučení z vojska, vyhoštění, zákaz pobytu, uveřejnění rozsudku a ztrátu jmění. V trestním zákonu NDR byl trest policejního dohledu. Polský zákoník umožňoval mimo uvedené tresty i ztrátu veřejných práv, ztrátu práv rodičovských a pěstounských, oznámení rozsudku. Mimoto počítaly trestní zákoníky rumunský a německý i s trestem nucených prací, avšak vzhledem k úpravě výkonu vězeňství pozbyl tento trest praktického významu.⁴⁰⁾

Vedle trestů upravovalo socialistické trestní právo zvláštní systém ochranných opatření, která plnila zejména léčebné preventivní funkce. K těmto patřilo umístění chorých osob v nemocnici a odeslání nezletilců do výchovných zařízení na základě rozhodnutí soudu (čl. 61, 63 trestního kodexu Jugoslávie),⁴¹⁾ zařazení recidivistů do zvláštních zařízení, vyhoštění cizinců, rozpuštění právnické osoby (čl. 71 rumunského trestního zákona), umístění do léčebného zařízení pro alkoholiky, zákaz výkonu určité činnosti (§ 42a trestního kodexu Německé demokratické republiky) apod.

Odlišnou povahu než tyto prostředky měl institut maďarského trestního práva nazvaný nápravně výchovná práce, který nebyl považován za trest, nýbrž za nástroj používaný k převýchově pachatele, bylo-li možno mít za to, že stačí jeho uložení, aniž by musel být uložen trest odnětí svobody. Pachatel tedy

³⁸⁾ Neue Justiz, 24/1953, str. 763; též I. Renneberg: „Die Funktion der Strafe in Deutschen Demokratischen Republik“, Neue Justiz, 9/1957, str. 263 a násl. a 10/1957, str. 289 a násl.

³⁹⁾ S. G. Kelina, cit. práce, str. 67—68.

⁴⁰⁾ N. F. Kuznecova: Voprosy obščej časti ugoľovnogo prava Germanškoj demokratičeskoj respubliky, Moskva 1957, str. 40.

⁴¹⁾ A. Munda, cit. práce, str. 544—546; S. Miličević, cit. práce, str. 49 a násl.

pracoval dále na svobodě, ale byla mu srážena určitá částka ze mzdy a kromě toho byl podroben ještě některým dalším omezením.⁴²⁾

Trestní zákoníky bulharský a československý znaly pouze jeden druh deliktu, zatímco v ostatních byla škála pestřejší. Tak trestní kodex Jugoslávie počítal se zvláštními hospodářskými delikty vedle trestných činů. Rumunský trestní zákoník obsahoval kromě trestných činů (čl. 22) přečiny (čl. 23), stejně jako polský kodex (čl. 12) a obecná část maďarského trestního zákoníku (§ 72), v trestním právu NDR existovala tripartice: zločin, přečin a přestupek (§ 1).

V obecných částech trestních kodexů lidově demokratických zemí nalézáme ovšem ještě některé další společné zásady: byl zde např. proveden ústavní princip stíhání jen ze zákonných důvodů, ukládání trestů stanovených zákonem, zakázána rektroaktivita a další. V obecných částech byly kromě toho řešeny též např. zásady účastenství, formy zavinění, působnosti trestních zákonů, stadií trestního činu, okolnosti přitěžující a polehčující, promlčení lhůty, zvláštností ukládání trestů nezletilcům apod.

Systematika zvláštních částí trestních kodexů neměla jednotné schéma. V úvodních hlavách byly ovšem ve všech kodexech zařazeny nejzávažnější delikty proti základům státního a společenského zřízení (např. úvodní XI. hlava zvláštní části jugoslávského trestního kodexu byla nazvána trestné činy proti lidu a státu, I. hlava zvláštní části bulharského trestního kodexu zahrnovala trestné činy proti lidové republice, hlava 1—2 rumunského kodexu obsahovala skutkové podstaty trestných činů a přečinů proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu).

Dále následovaly v různém pořádku delikty proti majetku, tělesné integritě, veřejnému pořádku, činnosti státních orgánů, rodině, lidské důstojnosti atd.

Povšimněme si v této souvislosti některých zvláštností typických právě pro socialistické trestní kodexy. Především je třeba uvést, že se zde opakovalo to, co bylo zmíněno v předchozích částech: zvýšená ochrana byla poskytována socialistickému společenskému vlastnictví ve srovnání s vlastnictvím soukromým, resp. i osobním. V některých zákonících byly tyto delikty vyloučeny do samostatné hlavy (např. v bulharském, II. hlava zvláštní části), jinde (československý trestní kodex, hlava VIII. zvláštní části, XII. hlava jugoslávského trestního zákona) byla sice zařazena ochrana obou druhů vlastnictví do společné hlavy, ale zároveň stanoveny vyšší tresty při útocích proti společenskému majetku.

Dále je třeba upozornit na to, že se v těchto kodexech objevila rovněž ochrana sociálních práv pracujících. Tak v Jugoslávii byly stíhány jako trestné činy proti pracovním vztahům, porušování práv sociálního zabezpečení a porušování nařízení o právech osob v pracovním poměru, v Rumunsku byla zavedena nová hlava 3a VII. části, podle níž byly stíhány trestné činy proti ochraně práce.

⁴²⁾ I. Timár: „Příprava nového trestního zákoníku Maďarské lidové republiky“, Právník, 1/1960, str. 48; podobný institut znalo i polské trestní právo ve formě nápravných opatření se zadržením části mzdy.

Chráněna však byla i další základní občanská práva politická (např. delikty rušení či maření voleb), osobní (delikty porušování domovní a osobní svobody) a podobně.

V těchto zemích, kde byly ponechány v platnosti staré trestní zákoníky, se naproti tomu vyskytovaly i delikty typické pro buržoazní trestní právo, jako např. čl. 273 polského trestního zákoníku, který stíhal lehkomyšlný život, hazardní hry a mrhání majetkem v úmyslu poškodit věřitele, jež se však staly v nových poměrech fakticky obsoletní.

Významnější odlišností socialistického trestního práva byla úprava vojenských trestných činů. V řadě zemí došlo k vydání zvláštních vojenských trestních zákonů, které měly za úkol chránit bojeschopnost ozbrojených sil, kázeň a pořádek uvnitř nich a přispívat k zvýšení bezpečnosti státu.⁴³⁾ V jiných zemích existoval od počátku jednotný, obecně platný trestní kodex, v němž byly pouze vyčleněny zvláštní trestné činy proti brannosti a trestné činy vojenské (např. československý trestní zákon v hlavě IX. a X. zvláštní části).⁴⁴⁾

Uvedený přehled ukazuje na fakt, že při vypracování nových trestních kodexů resp. novelizací byly ve všech zemích střední a jihovýchodní Evropy využity zkušenosti sovětské, a to jak po stránce formální, tak zejména obsahové. Tento fakt ovšem na druhé straně neznamená, že by docházelo k nějakému zcela mechanickému kopírování, a je nepochybné, že všude byly respektovány stávající poměry daného státu, jeho tradice, dosažená ekonomická a kulturní úroveň a další zvláštnosti.

Pokud tedy hovoříme o sovětském vzoru, pak je třeba vidět, že se uplatnil v zásadních a podstatných otázkách, které jsou společné celému socialistickému trestnímu právu vůbec.

V první řadě byla všude otevřeně vyslovena třídní⁴⁵⁾ podstata nových trestních kodexů, resp. příslušných novel (dále bude pro jednoduchost používán jen pojem trestní kodex). Jestliže sovětské trestní právo mělo jako jednu z hlavních funkcí sloužit jako nástroj v třídním boji, k ochraně státu diktatury proletariátu, jeho společenského a státního zřízení, ekonomického základu atd. (srovnej např. čl. 5 trestního kodexu RSFSR z r. 1922), pak tentýž úkol, jak jsme mohli vidět,

⁴³⁾ Srovnej polský vojenský trestní zákoník z 23. 9. 1944 (Dz. Un., Nr. 6, poz. 27), bulharský trestní zákon vojenský z 3. 1. 1949 (Državen vestnik, br. 21) a maďarský trestní zákon vojenský, zák. čl. LXII/1948.

⁴⁴⁾ V Jugoslávii byl vydán 1. 12. 1948 zákon o vojenských trestných činech (Službeni list, br. 107), ale v něm obsažené skutkové podstaty byly posléze včleněny do XXV. hlavy trestního zákona z roku 1951. V NDR byl naproti tomu vytvořen v roce 1962 zvláštní vojenský trestní kodex, který však platil jen do roku 1968, kdy byl přejat do nového trestního zákona.

⁴⁵⁾ Ugolovnyj (obščaja časť) i ugolovno processualnyj kodeksy Vengerskoj narodnoj respubliky, Moskva 1953, str. VI.

si kladly i jednotlivé trestní zákoníky lidových demokracií hned v úvodních ustanoveních.

Z této okolnosti plynul i další prvek, který výrazně ovlivnil nové trestní kodexy lidových demokracií, totiž materiální pojetí trestného činu. Již Vedoucí zásady trestního práva RSFSR z roku 1919 v čl. 5 a 6, trestní zákoník RSFSR z roku 1922 v čl. 6 a konečně i čl. 6 trestního kodexu RSFSR z roku 1926⁴⁶⁾ vyslovily, že trestný čin je především pro společnost nebezpečné jednání, tedy konání nebo opomenutí zaměřené proti sovětskému společenskému či státnímu zřízení a jeho právnímu řádu. Na základě této konstrukce byly podle sovětského trestního práva stíhány všechny činy, které se přičily zájmům naprosté většiny obyvatelstva (samozřejmě při splnění dalších znaků, jako protiprávnosti, zaviněnosti a trestnosti), a tyto naopak chránilo. Instituce společenské nebezpečnosti umožnila rovněž náležitě vystihnout osobu pachatele, podmínky, za nichž čin spáchal, a všechny další okolnosti, které nutně unikají při pouhém formálním pojetí, typickém pro buržoazní trestní právo.⁴⁷⁾ Stejný účel mělo tedy i přijetí materiálního pojetí trestního činu trestními kodexy zemí střední a jihovýchodní Evropy.

Ačkoli tu nejde o práci z oblasti teorie trestního práva, nelze v této souvislosti nezmínit alespoň letmo skutečnost, že sovětské trestní právo, jeho aplikace a samozřejmě i nauka, jež rozpracovaly problematiku skutkové podstaty trestného činu na podkladě marxistického pojetí, se staly vzorem pro řešení obdobné sféry problémů v lidové demokratických státech. Platí to jednak o součástech skutkové podstaty (objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka), jejichž pojmání podle zkušeností sovětské teorie a praxe umožnilo těmto zemím potřebné zaměření a uplatnění trestní represe v potřebné míře vůči činům, jež byly v té které fázi pro jejich rozvoj zvláště nebezpečné.

Toto konstatování platí i o jiných institutech obecné části trestního kodexu. Podobně jako v SSSR začala být pojímána a užívána např. vývojová stadia trestného činu, vykládán pojem účastenství, kategorie mladistvých a užívání trestního práva vůči nim a další.

Další oblastí, kde se výrazně projeví rysy typické pro socialistické trestní právo, přičemž východiskem zde byla úprava sovětská, se stala otázka trestu. Tak čl. 8 trestního kodexu z roku 1922 stanovil, že účelem trestu je: obecné předcházení novým narušením samotným narušitelem i ostatními členy společnosti, přizpůsobení narušitele podmínkám soužití prostřednictvím nápravně pracovního působení a zbavení pachatele možnosti spáchat další trestné činy. Obecně byl ovšem trest pojat jako jeden z prostředků, jímž stát zajišťuje svoje funkce a při-

⁴⁶⁾ Podrobnosti k tomu viz zejména J. Beňa: „K vzniku sovětského trestního práva“, *Právní obzor*, 9/1977, str. 833 a násl.; J. Beňa: „Trestný zákon RSFSR z roku 1922 a revoluční zákonost“, *Právní obzor*, 9/1979, str. 721 a násl.

⁴⁷⁾ Viz např. *Československé trestné právo*, zv. I. všeobecná část, Bratislava 1967, str. 96–100; *Sovětské trestní právo, obecná část*, Praha 1954, str. 137–141.

nucuje dodržovat stanovené normy. V každém případě měl trest i zde v první fázi především úlohu potlačovací, ovšem nikdy se neomezoval jen na ni. Vždy zároveň vystupovala i další složka, tj. výchovná. Trest měl pak jednak napomáhat k potlačování odporu svržených tříd i v boji proti přežitkům kapitalismu ve vědomí lidí, ale zároveň i vychovávat občany k tomu, aby dobrovolně plnili svoje povinnosti. V tomto druhém smyslu působil podle sovětského pojetí trest zároveň též preventivně, tedy snažil se předem odvrátit občany od porušování norem, a to jak pokud šlo o konkrétní jednotlivce, tak i členy společnosti vůbec (tedy speciální a generální prevence).

Všechny uvedené funkce trestu existovaly vždy zároveň bez ohledu na fakt, že v některých obdobích musela více do popředí vystoupit i potlačovatelská úloha represe.

Nové trestní kodexy lidově demokratických zemí však vyšly nejen z naznačeného obecného pojetí trestu vůbec, nýbrž v řadě případů upravily i konkrétní formy trestů (např. zákaz pobytu, vykázání pobytu, zákaz výkonu funkce), především ony, jež sledovaly výchovný cíl.

V těchto předpisech se odrážela sovětská zkušenost i v tom smyslu, že byl položen důraz na ochranu základů společenského a státního zřízení a společných zájmů a potřeb, přičemž v duchu socialistické demokracie a humanismu nebyly opomíjeny sociální, právní a osobní jistoty občanů. Na tom nic nemění ani fakt, že v určitém období došlo k porušení zákonosti a k jistým excesům, daným zejména zostřenou mezinárodní situací, konkrétně např. existencí studené války, jak o tom ještě bude řeč.

Nepochybné je, že trestní zákoníky všech zemí střední a jihovýchodní Evropy lze, vzhledem k uvedeným obecným rysům, kde se promítly sovětské zkušenosti a vzor, označit za předpisy nového typu, bez ohledu na to, že jen někde byly vydány nové trestněprávní normy. Tam, kde byla ponechána úprava stará, byla podstatnými novelami a judikaturou doplněna tak, že odpovídala požadavkům daných poměrů.

3. Zlidovění soudnictví a prokuratury

Při uplatňování nového trestního práva sehrály důležitou roli soudy a prokuratura. Brzy po přijetí ústavy jednotlivých lidově demokratických zemí byly vydány zákony o organizaci soudnictví a prokuratury, jež realizovaly ústavou stanovené zásady v této oblasti a zároveň určovaly i úkoly těchto orgánů a úseků trestního práva.⁴⁸⁾

V Bulharsku stanovil zákon ze 6. 10. 1948 o organizaci soudnictví v čl. 2, že

⁴⁸⁾ C. L. Zivs: „Socialističeskiye principy organizacij suda i prokuratury v jevropeskich stranach narodnoj demokratii“, Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 7/1951, str. 54—56.

soudy mají zajišťovat demokratický společenský řád, ústavou garantovaná práva občanů a plnění zákonů všemi subjekty. V květnu téhož roku byl vydán ještě zákon o organizaci prokuratury, který určoval jako její přední úkol dozor nad dodržováním právních předpisů všemi státními orgány, organizacemi a občany.⁴⁹⁾

Prakticky tytéž úkoly byly stanoveny i v nové bulharské úpravě z 6. 11. 1952, kdy vyšly zákony o organizaci soudnictví a prokuratury (Izvestija na Prezidiuma na Narodnoto Sbranije br. 92). Soudům i prokuratuře zde bylo určeno, že mají chránit ústavní a společenské zřízení, socialistické vlastnictví a práva a zákonem chráněné zájmy občanů a organizací. U prokuratury byly dále zvýrazněny úkoly, které měla v trestním řízení, a dozor nad dodržováním zákonnosti všemi subjekty.

Téměř stejnou dikci nacházíme i v čl. 2 rumunského zákona o soudnictví z roku 1952 (Bulletinul Oficial, No. 12) a zákona o zřízení a organizaci prokuratury z téhož roku (Bulletinul Oficial, No. 6) a polských předpisů o organizaci soudů a prokuratury.⁵⁰⁾ Ani v Československu (zákony č. 319/48 Sb., o zliďovění soudnictví, ústavní zákon č. 64/52 Sb., o soudech a prokuratuře a zákon č. 66/52, o organizaci soudů), Maďarsku (zákon č. 1/1954 o soudní organizaci a výnos č. 13/1953 o prokuratuře Maďarské lidové republiky) a NDR (zákon o organizaci soudnictví NDR GSBL No. 141 a zákon o prokuratuře NDR, GSBL No. 66 z roku 1952) nebyly úkoly těchto orgánů až na drobnější odchylky stanoveny jinak.⁵¹⁾

Naproti tomu v jugoslávské úpravě organizace justice a prokuratury nenacházíme nikde obecně formulovány základní úkoly těchto institucí v podobě, v jaké byly obsaženy v úvodních částech předpisů ostatních lidových demokracií, třebaže je ovšem i zde tyto organizace v praxi zajišťovaly.⁵²⁾

Úprava soudnictví a prokuratury, vytyčení jejich úloh na úseku trestního práva tedy plně odpovídaly celkovému zaměření trestního práva, jak o něm byla výše řeč. Opět se zde zdůrazňovala nutnost ochrany základů lidově demokratického zřízení, jakož i práv občanů.⁵³⁾ Soudy a prokuratury měly dbát o to, aby každý plnil

⁴⁹⁾ S. Pavlov: Ugolovnoje pravosudije Narodnoj respubliky Bolgarii, Moskva 1954, str. 38; G. Grigorov: „Prokuratura straž za socialističeska zakonnost“, in: Dvadeseti i pet godini socialističeska država i prava, str. 98—101.

⁵⁰⁾ Vyhláška ministra spravedlnosti ze 16. 8. 1950 o uveřejnění úplného textu zákona o organizaci obecných soudů (Dz. U., Nr. 38, poz. 247) a zákona o prokuratuře Polské lidové republiky z 20. 7. 1950 (Dz. U., Nr. 38, poz. 248).

⁵¹⁾ V. Radkov: „Socialističeskaja zakonnost v stranach narodnoj demokratii“, Socialističeskaja zakonnost 8/1956, str. 57—58; O. Plundr: Organizace soudnictví a prokuratury, III. vydání, Praha 1971, str. 193 a násl.; K. H. Schöneburg: Staat und Recht in der Geschichte der DDR, Berlin 1973, str. 163.

⁵²⁾ Srovnej např. zákon o prokuratuře FLRJ z roku 1954 (Službení list, br. 51).

⁵³⁾ Stranou pozornosti ponechávám zde otázky související s procesní úpravou.

svoje povinnosti uvědoměle a dobrovolně, tedy vychovávat občany. Není snad třeba zvláště zdůrazňovat, že byly povinny respektovat vždy základní demokratické principy, jakými byly rovnost všech před zákonem, zásada zákonnosti a další, jimiž zároveň byly realizovány obecné zásady ústav lidových demokracií.

4. Některé rysy vývoje trestního práva v 50. letech

V průběhu 50. let vyvstaly před trestním právem lidových demokracií nové úkoly. Jednou z důležitých otázek byla potřeba zvýšené ochrany socialistického vlastnictví. Tak v Bulharsku byl 3. 2. 1956 přijat zákon o změnách a doplňcích trestního kodexu (Izvestija na Prezidiuma na Narodnoto Sbranie, br. 12), kterým byl zařazen nový čl. 104a, zahrnující skutkovou podstatu loupeže socialistického majetku, zákon z 11. 11. 1958 (Izvestija na Prezidiuma na Narodnoto Sbranie, br. 13) zvýšil trestní ochranu socialistického majetku, přičemž přísněji byli trestáni navíc recidivisté, veřejní činitelé apod. V Rumunsku byl podobný zákon vydán 25. 9. 1957, došlo jím k zpřísnění postihu krádeže a loupeže společenského vlastnictví, za něž mohl být při existenci přítěžujících okolností uložen i trest smrti. Mimoto byl zákonem z 29. července téhož roku rozšířen okruh jednání kvalifikovaných jako spekulace. 21. 7. 1958 byly pak zařazeny přímo do trestního kodexu delikty o zvýšeném postihu útoků proti majetku náležejícímu ozbrojeným silám, s nímž zároveň byla formulována i nová skutková podstata neoznámení trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.

V Polsku byl 21. 1. 1958 vydán zákon o zvýšení ochrany společenského vlastnictví před škodami způsobenými trestnými činy (Dz. U. Nr. 4, pozn. 11), stanovující trestní sankce do 8 let odnětí svobody a pokuty do 100 tisíc zlotých za úmyslné i nedbalostní poškozování takového majetku. U nás je třeba připomenout novelu trestního kodexu č. 63 Sb. z roku 1956, která zavedla skutkovou podstatu spekulace (§ 134a) a poškozování majetku v socialistickém vlastnictví (§ 245a) a nově koncipovala rozkrádání socialistického vlastnictví (§ 245).

V NDR byl vydán zákon o doplňcích k trestnímu kodexu (GSBl. I, S. 643) z 11. 12. 1957, který výslovně zahrnul delikty proti socialistickému vlastnictví do trestního kodexu a zvýšil trestní sazby, a dále několik speciálních zákonů, jako např. o zřízení kontroly nad oběhem valut a valutami (GSBl., S. 2), zákon o ochraně před požáry z 18. 1. 1956 (GSBl., I, s. 110) a další.⁵⁴⁾

Dále je třeba zvláště zmínit trestní normy zaměřené k upevnění veřejného

⁵⁴⁾ M. A. Gelfer: *Izmenenija i dopolnenija ...*, str. 123; Ja. Grobovenko: „Novoje v ugodovnom zakonodatelstve Rumynskoj narodnoj respubliky“, *Socialističeskaja zakonnost'*, 4/1958, str. 52; I. Oanča: „Nekotoryje zamečenija po voprosu ugodovnogo pravonarušeniija“, in: *Voprosy ugodovnogo prava stran narodnoj demokratii*, str. 171; *Ugodovnyj i ugodovno processualnyj kodeksy Germanской demokratičeskoj respubliky*, Moskva 1972, str. 6.

pořádku. Typickým příkladem se stal polský zákon z 22. 5. 1958 (Dz. U., Nr. 34, pozn. 152) o zostření trestní odpovědnosti za chuligánství, podle něhož byli zvláště stíháni recidivisté a útoky proti orgánům bezpečnosti. V Bulharsku byla zvýšena trestnost zmíněnou novelou k trestnímu kodexu z roku 1956. V Rumunsku byla zákonem z 29. 7. 1957 vytvořena nová hlava trestního zákona nazvaná trestné činy protispolečenských a parazitujících živlů, zahrnující mimo jiné skutkové podstaty chuligánství, prostituce a tuláctví, za něž mohl být uložen trest odnětí svobody, který se vykonával ve výchovně pracovních koloniích.

Z dalších nejvýznamnějších změn v jednotlivých zemích lze zmínit zejména tyto: v Bulharsku došlo zákonem z 13. 2. 1953 k zesílení trestní represe za protistátní delikty a za narušování disciplíny ve vnitřním a zahraničním obchodě a za narušování ustanovení o cenách, a novelou z roku 1956 k vytvoření XIV. hlavy trestního kodexu zahrnující vojenské trestné činy, a to v souvislosti se zrušením zvláštního vojenského trestního kodexu. Dále sem byly zařazeny nové skutkové podstaty, zejména nedodržení pravidel bezpečnosti práce, dezorganizace dopravy a plagiátorství. 14. 2. 1958 byl novelizován trestní kodex v části týkající se postihu mladistvých, které bylo možno nadále umísťovat ve zvláštních zařízeních, dopustili-li se méně závažných trestných činů. V Rumunsku došlo zákonem ze září 1957 k zesílení trestní represe za protistátní trestné činy a dále k zavedení doživotních nucených prací za některé druhy vraždy. Zároveň došlo k omezení trestního stíhání soukromožalobních deliktů, jakými byla např. pomluva, podrážování pověsti, pomlouvání památky mrtvého apod.⁵⁶⁾

K závažným změnám došlo novelou č. 63/1956 Sb. v československém trestním zákoně. Zrušen byl trest doživotního vězení, omezen okruh deliktů, za něž bylo možno uložit trest smrti, přičemž bylo většinou stanoveno alternování tohoto trestu s odnětím svobody a zrušeny byly některé druhy trestů vůbec, např. propadnutí státního občanství. Zrušeny byly rovněž některé skutkové podstaty,⁵⁶⁾ např. sdružování proti republice a různé útoky proti ústavním činitelům.

V Jugoslávii došlo novelou z 29. 6. 1959 (Službeni list, br. 30) k změnám v trestním zákoně v několika směrech. Omezeno bylo užívání trestu smrti jen na nejzávažnější delikty (např. genocida a vojenské trestné činy). Horní hranice trestu odnětí svobody byla snížena z 20 na 15 let v souvislosti se zjištěním, že dlouhodobé tresty se míjejí účinkem. Zesílena byla rovněž výchovná role trestů, zejména pokud šlo o mladistvé. Zrušen byl dále trest omezení občanských práv, naproti tomu však byla zvýrazněna role ochranných opatření, tj. léčení alkoholiků a narkomanů.⁵⁷⁾

⁵⁶⁾ „Porjadok vozbuždenija del po žalobam poterpevšich“, Socialističeskaja zakonnost, 2/1958, str. 43—44.

⁵⁶⁾ L. Bianchi, M. Čič: „Vývoj státu a práva v období budovania základov socializmu“, in: Slovensko v období dobudovania základov socializmu, Bratislava 1978, str. 241.

⁵⁷⁾ Le droit pénal nouveau de la Yougoslavie, str. 18—21, 70.

K zmírňování trestní represe došlo i v Maďarsku. V roce 1954 bylo zavedeno jako zvláštní institut léčebně pedagogické opatření vůči nezletilcům a vůči těmto bylo možno též namísto trestu odnětí svobody použít nápravně výchovných prací. V roce 1955 byly výnosem č. 17 vyloučeny přestupky z trestního zákona, a tím také zanikla jejich trestnost. Přerывem v tomto vývoji byl rok 1956, kdy v souvislosti s potřebou likvidovat následky kontrarevolučního vystoupení došlo k zesílení trestní represe za protistátní delikty a trestné činy proti socialistickému vlastnictví, jejichž postih byl svěřen zvláštním soudům. V témže roce však zároveň byly vydány výnosy č. 11 a 16, jež nahradily u některých skutkových podstat tresty pouhými disciplinárními opatřeními, o nichž rozhodovaly společenské soudy.⁵⁸⁾

K významnému zásahu do celé koncepce trestního zákoníku došlo v NDR zákonem z prosince 1957, který výslovně zavedl společenskou nebezpečnost jako nutný předpoklad trestného činu. Jím byly též přímo do trestního kodexu vřazeny protistátní delikty, stíhané vysokými tresty. Na druhou stranu došlo k zmírnění postihu u činů méně nebezpečných a jako zvláštní trest zavedeno společenské pokárání, jehož účelem bylo zvýšit výchovné působení trestního práva. Týž cíl sledovalo i zavedení zveřejňování rozsudků. Konečně je třeba ještě zmínit rozhodnutí rady ministrů SSSR z let 1954 a 1955, jimiž byly zrušeny všechny akty sovětských okupačních orgánů, jež byly v letech 1945—1949 vydány na území východní části Německa.

Mimo tyto vyšly v NDR v letech 1950—1959 zákony týkající se zvláštní ochrany mládeže, matek a dětí, plnění povinností oblastí sociálního pojištění a některé další.⁵⁹⁾

Závěr

Trestní právo v zkoumaném období prošlo tedy v podstatě dvěma stadii vývoje: v prvním pomáhalo plnit úkoly revoluce národní a demokratické, v druhém rozvoji socialistické výstavby. Mezi oběma fázemi ovšem nelze vést nějakou ostrou dělicí čáru, protože se mnohdy jejich prvky prolínaly. Trestní právo bylo od počátku právem třídním, třebaže pochopitelně tento moment se výrazněji projevil až po úplném vítězství socialistických sil. Důležité ovšem bylo, že se vždy zaměřovalo především k potlačování odporu svržených sil, ať už šlo o retribuci, či trestněprávní předpisy nacionalizace, nebo normy poskytující ochranu společenskému vlastnictví.

V této souvislosti je třeba se zmínit o skutečnosti, že konec 40. a především pak první roky 50. let byly charakteristické velmi složitou vnitřní i zahraniční politi-

⁵⁸⁾ A. Fono, cit. práce, str. 51—53.

⁵⁹⁾ Obecný přehled srov. zejména *Voprosy ugolovnogo prava*, Moskva 1963, str. 6—8.

kou. V podmínkách budování základů socialismu stále přetrvával odpor svržených tříd, jejichž představitelé nejen ideologickými formami, ale i přímým násilím podnikali teoretické a sabotážní akce proti nové moci. Veřejné mínění i právní vědomí občanů ovlivňovala nepřátelská propaganda, studená válka co chvíli hrozila přerůst v další celosvětový konflikt. Tyto okolnosti se nemohly neodrazit na činnosti státních orgánů, zejména soudů a prokuratury, a v některých případech došlo k deformacím socialistické zákonitosti, byla přeceňována úloha trestní represe, nesprávně zdůrazňována potřeba jejího zosťovení atd.⁶⁰⁾

Byla to opět jako prvá KSSS, která na svém XX. sjezdu vyvodila závěry z této situace a přijala potřebná opatření k odstranění chyb, a to jak pokud jde o praxi státních orgánů, tak i o právní úpravu (v roce 1958 byly přijaty zásady trestního zákonodárství SSSR a svazových republik). Na tyto poznatky navázala i jednání vedoucích marxistických stran lidově demokratických zemí, jež neprodleně přistoupily k urychlenému odstranění nedostatků, jež zde dosud byly, a k vytvoření předpokladů pro uplatnění všech progresivních rysů socialistického trestního práva.

K těm je třeba řadit zejména zásadu socialistického humanismu, vycházející z toho, že boj proti trestným činům se děje v zájmu ochrany socialistické společnosti, vybudování komunismu, k zajištění mírové práce, práv a zájmů pracujících. Vedle této obecné roviny se socialistický humanismus projevuje i v prostředcích trestního práva: všeobecně byla přijata zásada, že trestní represe má být rozumnou, uplatňovat se jen v té míře, aby pachatelé nebyly způsobovány zbytečné útrapy a snižována jeho důstojnost. Na druhé straně byl ovšem vyloučen liberalismus a pachatelé zvláště nebezpečných činů byli od počátku trestání se vší přísností.

Dále je nutno zmínit zásadu socialistické demokracie, jež plyne z toho, že nové trestní právo vyjadřovalo vždy zájmy většiny a chránilo též práva a její zájmy.

Charakteristickým rysem socialistického trestního práva byla též jednota represe a výchovy. O této otázce byla již řeč, a proto v této souvislosti jen připomeňme, že zejména pokud šlo o tresty, bylo vždy zdůrazněno a v nových trestních kodexech i výslovně upraveno, že trest má vedle funkce postihu sledovat nápravu pachatele a působit výchovně na něj i na ostatní společnost.

Výrazným rysem nového trestního práva se stala zásada pomocné úlohy trestní represe. Třebaže, jak bylo naznačeno, v určitém období byla tendence zbytečně přeceňovat potlačovatelskou funkci trestního práva, prosazovalo se v zásadě vždy pojetí, že represe je sice nezbytná, ale vždy jen pomocná při plnění funkcí socialistického státu. Tato zásada bývá vyjadřována v konstatování, že trestní postih se má vždy uplatňovat pouze v nezbytných případech tam, kde

⁶⁰⁾ L. Bianchi, M. Čič: „Vývoj státu a práva v období budování základů socialismu“, cit. práce, str. 239–240; M. Čič: Československé trestné právo ako súčasť trestnej politiky, Bratislava 1976, str. 45 a násl.

selhaly jiné prostředky společenského působení, a trestní represe byla vždy provázena důrazem na prohlubování preventivní činnosti.

Mezi obecné zásady socialistického trestního práva bývá zařazována i zásada socialistického internacionalismu.⁶¹⁾ Ta se projevila např. v tom, že nové trestní předpisy postihovaly všechny formy buržoazního nacionalismu a rasismu, zvláštní ochranu poskytovaly udržení míru, trestány byly i projevy nepřátelství k ostatním socialistickým zemím apod.

V celkovém hodnocení je nutno podtrhnout, že trestní právo splnilo úkoly, jež na ně byly v dané etapě vývoje kladeny a na základě nabytých zkušeností mohlo být v průběhu 60. let přistoupeno k vydání nových trestních zákoníků, jež tvoří součást platného práva socialistických zemí.

⁶¹⁾ Podrobnosti srovnej např. A. Růžek, J. Nežkusil: „Charakteristické rysy československého trestního práva v průběhu jeho historického vývoje“, in: Vznik a vývoj socialistického trestního práva, II. část, Univerzita Karlova, Praha 1976, str. 225 a násl.

К некоторым вопросам развития уголовного права в странах средней и юговосточной Европы в 1944—1960 гг.

Павел Матес

Резюме

В процессе народной и демократической революции закономерно в странах средней и юговосточной Европы возникало новое право, включая области уголовного права. Большинство стран избрало в данной фазе развития вариант правовой преемственности (исключением была лишь Югославия), и одновременно новая власть начала создавать новые уголовно-правовые предписания (нормы). В первую очередь всюду была проведена ретрибуция, приносящая новые элементы в области уголовного права и процесса. В связи с экспроприацией буржуазии был издан ряд предписаний, охраняющих возникшую социалистическую собственность и одновременно с этим охранялось и плановое управление экономикой, стремление ликвидировать послевоенное разложение экономики и т. п. В связи с победой политической власти рабочего класса были во всех вышеприведенных странах приняты предписания, которые особо охраняли новую власть.

Хотя все приведенные нормы являлись значительным прогрессивным элементом, не могли заменить целостный уголовный кодекс. Страны народной демократии их стали издавать в конце 40-ых и в начале 50-ых годов, причем на практике возникли три варианта: или издавались совсем новые уголовные кодексы, или только их общая часть, или оставались старые кодексы по новому истолкованные. На этот процесс в значительной мере оказал влияние советский опыт и правовая теория. Одновременно по-новому была урегулирована организация правосудия.

В течение 50-ых лет данные предписания дополнялись и изменялись в связи с дальнейшим развитием социалистического строительства.